

ДИДАКТИКА ФІЗИКИ ЯК ОРІЄНТУВАЛЬНА ОСНОВА МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ФІЗИКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

УДК 378.016:53(477.43):001.8

П. С. Атаманчук, І. М. Конет, Р. М. Білик

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
e-mail: ataman08@ukr.net*

ВХОДЖЕННЯ У СВІТОВИЙ НАУКОВИЙ ПРОСТІР

Колектив кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка впродовж тривалого часу, на рівні укладених міжнародних угод про наукове співробітництво (Болгарія, Молдова, Росія, Словаччина), долучається до виконання інноваційних наукових проєктів. Матеріал публікації присвячений відображенню внеску науковців-методистів у розроблення та реалізацію концептуальної лінії формування авторського педагогічного кредо майбутнього фахівця фізико-технологічного профілю. При цьому особливо акцентується, що авторське педагогічне кредо виступає специфічним показником найвищої міри виявлення професійних компетентності та світогляду педагога, і, що якість ця забезпечується дієвим освітнім прогнозом і тотальним тематично-дидактичним супроводом всіх видів навчально-пізнавальної діяльності студента (лекції, практичні заняття, лабораторні роботи, педагогічна практика, науково-дослідницька діяльність, кваліфікаційна робота, наукова публікація тощо). Стаття є відзеркаленням масштабної апробації (на світовому рівні) технологічних і теоретичних аспектів забезпечення прогнозованих результатів навчання. В якості ілюстрацій використано вибрані описи авторських оригінальних матеріалів, що стосуються проблем формування авторського педагогічного кредо: участь у європейсько-азіатських і національних першостях з наукової аналітики в галузі дидактики фізики (Велика Британія), англомовні журнальні публікації (США), закордонне видання монографії «П. С. Атаманчук. Управление процессом становления будущего педагога. Методологические основы : монография. – Издатель: Palmarium Academic Publishing ist ein Imprint der, Deutschland, 2014. – 137 p. (ISBN 978-3-639-84513-6; e-mail: info@palmarium-publishing.ru)» (Німеччина).

Ключові слова: фізика, дидактика фізики, освітній прогноз, контроль, управління, навчально-пізнавальна діяльність, компетентність, світогляд, педагогічне кредо, наукова аналітика, світовий науковий простір.

Колектив кафедри методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – унікальне науково-педагогічне об'єднання. Це зумовлено декількома основними чинниками: практично усі науково-педагогічні працівники, докторанти, аспіранти та лаборанти є випускниками фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; їх об'єднує одна наукова школа (з 1993 року науковий керівник **П.С. Атаманчук**) «Теоретико-технологічні аспекти об'єктивізації контролю навчальної діяльності»; весь корпус науково-педагогічних працівників кафедри входить до складу виконавців держбюджетної теми «Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю».

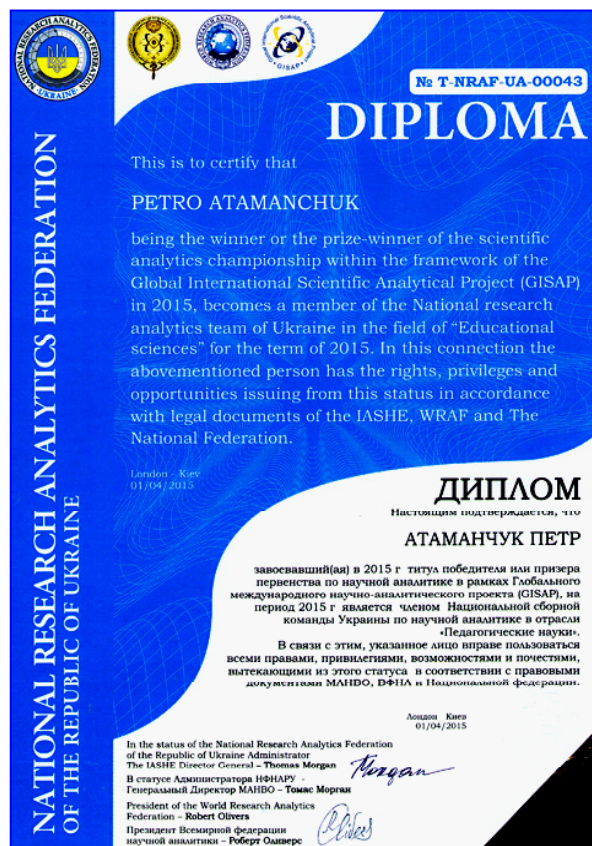
Тематика дипломних робіт спеціаліста, магістра, кандидатських і докторських дисертацій спрямована на реалізацію спільної концептуальної лінії наукової і педагогічної діяльності колективу кафедри, орієнтованої на реалізацію інноваційних та інтерактивних технологій професійного та світоглядного становлення майбутніх фахівців [1-4].

Осмислення наукового доробку колективу, спонукало до здійснення рішучого руху у світовий науковий простір як специфічного засобу встановлення актуальності та ефективності розроблених проєктів.

Сьогодні кафедра співпрацює [2; 3] з науковцями та науковими центрами США, Великої Британії, Німеччини, Словаччини, Болгарії, Чехії, Угорщини, Молдови тощо.

Нижче наведені окремі вибрані матеріали про міжнародну наукову співпрацю, в ракурсі окремих держав:

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ (участь у європейсько-азіатських і національних першостях з наукової аналітики в галузі дидактики фізики).

У лютому-березні 2015 року команда науково-педагогічних працівників університету [1], – П.С. Атаманчук, д. пед. наук, професор; В.П. Атаманчук, к. філол. наук, доцент;

О.М. Ніколаєв, к. пед. наук, доцент; О.М. Семерня, к. пед. наук, доцент; Р.М. Білик, к. пед. наук, доцент, – в черговий раз, прийнявши активну участь у всіх етапах Європейсько-Азіатської та національної першостей з наукової аналітики в галузі педагогічних наук, занесла в свій актив 1 золоту, 2 срібні та 1 бронзову медалі.

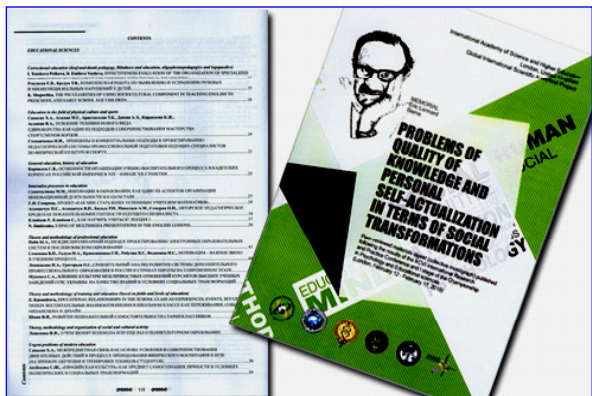
Науковий керівник проекту з наукової аналітики Петро Сергійович Атаманчук удостоєний однієї з найпрестижніших нагород першості – Диплома з відзнакою Всесвітнього науково-аналітичного проекту Міжнародної Академії Наук і Вищої Освіти та ввійшов до складу національної команди з наукової аналітики.

На цьому етапі науковим колективом вперше впроваджено ідеологію та принципи використання інноваційних технологій результативного і дієвого навчання індивіда. В основу такого підходу лягла можливість здійснення об'єктивного контролю навчально-пізнавальної діяльності та ефективне управління цією діяльністю процедурою.

Проілюстровані також головні результати апробації (реалізації), обґрунтованих методичних механізмів і дидактичних схем: цілеорієнтованого формування професійних компетентностей і світогляду майбутнього педагога, формування його авторського педагогічного кредо.

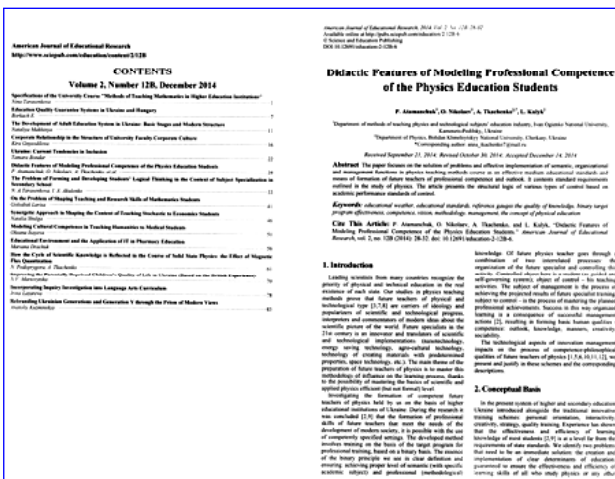

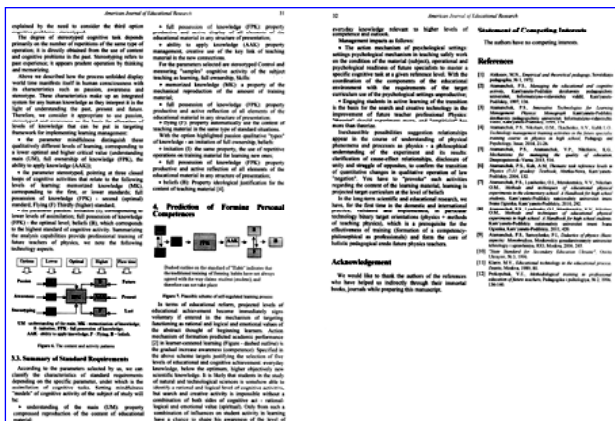
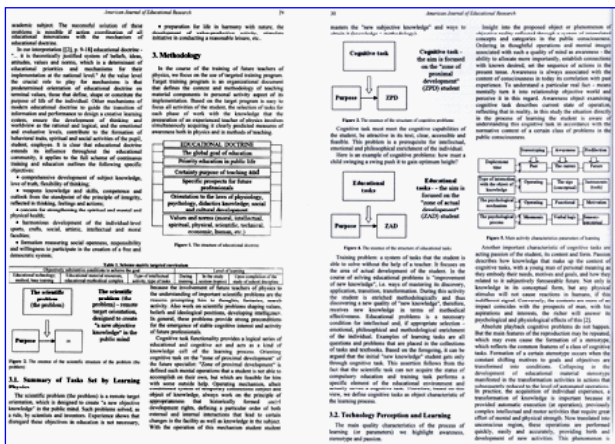
Вперше (у вітчизняній і світовій практиці аналоги відсутні) впроваджена інноваційна концепція формування прогнозованих професійних компетентностей і світогляду майбутнього педагога, вибудована на принципах бінарності цілеорієнтації (конкретна навчальна дисципліна +

+ методика її навчання) та об'єктивного контролю у процедурах навчання суб'єкта. Зазначений концептуальний підхід дозволив реалізувати дидактичну модель цілеспрямованого управління процесом професійного становлення майбутнього фахівця на рівнях змістово-діяльнісних і діяльнісно-особистісних компетентностей і світогляду (власного педагогічного кредо).

Здійснені наукові дослідження зайшли своє відображення в інтелектуальному продукті колективу виконавців кафедри [1]: «**Авторское педагогическое кредо как показатель компетентности будущего специалиста**», який отримав найвищу експертну оцінку з наукової аналітики в Європейсько-Азіатській та Національній першостях, та забезпечив абсолютну першість Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у рейтингу університетів за 2014-2015 роки не лише на теренах Європейського, а й світового, наукового простору [4].

США (англомовні журнальні публікації).

Взагалі ж, колективні зусилля щодо вироблення (впровадження) методології, технологій та методик результативно-го і дієвого навчання майбутніх фахівців сформували інноваційну ідеологію процесу. Матеріалізація інноватив у професійному становленні майбутніх фахівців відбувалась і відбувається на основі використання методичних, технологічних, сценаричних і середовищних (у матеріально-технічному та ідейно-ресурсному втіленні) знахідок, що віддзеркалені в спільному інтелектуальному продукті (специфічному інтегративному навчально-методичному комплексі) суб'єктів [1-3] наукової школи (науковий керівник – П.С. Атаманчук): монографії, підручники, посібники, збірники, методичні рекомендації, сценарії різних видів навчальної діяльності, інструктивні матеріали, моделі, програми, засоби навчання, прилади, навчальні установки тощо.

НІМЕЧЧИНА (закордонні видання наукових монографій).

Один «пророк» передбачав, що прийдуть часи, коли потрібні будуть три професії: вчитель, лікар, інженер. І, хоча таку категоричність можна і не визнавати, проте, легко погодитися, що в суспільстві, позбавленого криміналітету, з передовими агротехнологіями і розвиненою економікою (оскільки в такому суспільстві повинна існувати система функціональних технологічних сценаріїв та приписів, за якими ситуативно, але цілком компетентно, може діяти кожен окремий його член) автоматично відпадає необхідність у підготовці фахівців багатьох професій. Саме тому, в рамках потреби дієвого навчання майбутніх фахівців (особливо, якщо йдеться про обмежену кількість професій) доцільно знайти єдину спільну основу (спільний корінь) їхнього професійного становлення.

Здійснені нами дослідження щодо зазначеної проблеми вселяють оптимізм [2; 3]. Однак було б передчасним уявлення про те, що створення, наприклад, сучасної концепції фізичної освіти відразу ж спричинить до зародження освітнього середовища, адекватного потребам її ефективного використання. У світовій та вітчизняній практиці спостерігаються тенденції поступового переходу від інформаційно-виконавських до пошуково-креативним схемами навчання. У таких умовах проблема управління пізнавальною діяльністю учнів набуває особливого забарвлення: далекі від досконалості матриці управління традиційного стилю, стають все менш придатними до використання в умовах інноваційних схем навчання, сучасні ж матриці управління – ще потрібно створювати. З іншого ж боку, традиційно, проблема управління особистісними якостями суб'єкта переважно ставилася і вирішувалася опосередковано, шляхом своєї рідної її трансформації в проблему контролю пізнавальної діяльності, в результаті таких «мутацій» проблем, цілеспрямована регуляція і корекція в конкретному пізнавальному акті робиться неможливою з причин наявного суб'єктивізму в оцінюванні якості знань учнів, «монополії» вчителя на це оцінювання і зорієнтованості процедури контролю переважно на кінцевий результат навчальної діяльності, але не процес її протікання.

Відомо, що система управління для всіх видів діяльності людини має одну і ту ж структуру: мета → об'єктивно предметні умови досягнення мети → результат. І хоча стратегія управління навчанням здається очевидною – версія свого втілення вона знаходить мале відображення, це легко пояснюється існуванням суперечності між потребами інтелектуального, світоглядного та духовно-культурного збагачення особистості індивіда і реальними можливостями освітнього середовища.

Встановлено, обґрунтовано і доведено, в рамках запропонованої нами дидактичної моделі, такі технологічні та методичні можливості [2; 3]:

- побудова освітнього прогнозу і розробки структурно-логічної схеми змісту моделі освіти;
- створення схеми-матриці цільової навчальної програми та використання її як засобу цілеорієнтації для відповідної освітньої моделі навчання;
- результативної дії системи результативного управління навчально-пізнавальною діяльністю, що обслуговується різними галузями знань (психологія, педагогіка, нейрофізіологія, кібернетика, філософія і т.д.), що приводить до поступового переведу цього процесу в режим саморегульованого протікання та самоосвіти;
- створення освітньої (навчальної) середовища у навчання, яке визначається інформаційно-технологічною,

матеріально-технічною та ресурсною підтримкою навчально-пізнавальної діяльності і т.д.

Загалом, якщо проблему результативного навчання розглядати з позицій компетентнісного підходу (компетенція – це потенційна міра інтелектуальних, духовно-культурних, і креативних можливостей індивіда; компетентність – виявлення цих можливостей через дію: вирішення проблеми (завдання), креативна діяльність, створення проекту, відстоювання точки зору і т.д.), то цей процес прогнозується як цілісний цикл. І вже на підставі осмислення факту невідворотності його протікання (а, отже, і певною мірою результативності) приходимо до єдиного висновку про те, що в основі якісного навчання має бути діяльність з формування предметних і професійних компетентностей у змодельованих і реальних умовах (як фактичний механізм і показник рівня досягнення прогнозованих результатів навчання). Тільки об'єктивний контроль і реальне управління в навчанні (прогнозування, зіставлення, коригування, регулювання) можуть забезпечити можливість досягнення планованих і дієвих результатів навчання (прогноз окремих рівнів компетентності та світогляду).

Єдиною відмінною особливістю процедури формування професійних якостей майбутнього вчителя виступає факт бінарності (засвоюються паралельно два навчальні предмети: «фізика» і «методика викладання фізики») цільових орієнтацій цього, надзвичайно відповідального, процесу. Саме така інноваційна модель лягла в основу змістовних викладок матеріалу наших авторських досліджень в галузі дидактики фізики.

Тільки адекватність вимог і можливостей, що забезпечується відповідними педагогічними технологіями і сценаріями, гарантовано призводить до прогнозованого результату навчально-пізнавальної діяльності (інтелект, світогляд, цінності, духовність та ін.).

Загалом концептуальна інноваційність наведених новел можна охарактеризувати тим, що вперше (**у вітчизняній і світовій практиці аналоги відсутні**) впроваджено у навчальному процесі цілісну орієнтованість наукових, методичних і навчальних творів, об'єднаних інноваційною концепцією формування прогнозованих професійних компетентностей та світогляду майбутнього учителя фізики, яка вибудована на принципах **бінарності навчальних програм та об'єктивного контролю** у процедурах навчання суб'єкта.

Впровадження колективних інноваційних теоретичних і практичних напрацювань наукової школи присвячені методиці і техніці управління процесом формування дієвого авторського педагогічного кредо (**прогнозованих професійних компетентностей та світогляду**) майбутнього учителя фізики. Кафедра здійснює всі види **навчальної** (лекційні, лабораторні роботи, семінарські та практичні заняття, самостійна робота), **науково-дослідницької** (індивідуальні творчі завдання, презентації, авторські дослідження, наукові розвідки, наукові публікації, створення предметних портфоліо тощо) та **фахової** (пасивна та активна педагогічні практики, педагогічні спостереження, педагогічний експеримент, кваліфікаційна робота, дисертація тощо) діяльності студента-педагога (науковця) фізичного фаху [1-3; 4-7].

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Авторское педагогическое кредо как показатель компетентности будущего специалиста / П.С. Атаманчук, В.П. Атаманчук, Р.Н. Билык, А.М. Николаев, О.Н. Семерня // Problems of quality of knowledge and personal self-actualization in terms of social transformations. Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the XCVI International Research and Practice Conference and I stage of the Championship in Psychology and Educational sciences (London, February 12 – February 17, 2015) / International Academy of Science and Higher Education ; Organizing Committee: T. Morgan (Chairman), V. Zhytnigor, S. Godvint, A. Tim, S. Serdechny, L. Streiker, H. Osad, I. Snellman, K. Odros, M. Stojkovic, P. Kishinevsky, H. Blagoev. – London : IASHE, 2015. – P. 34-37.
2. Атаманчук П.С. Дидактичні основи формування фізико-технологічних компетентностей учнів : монографія / П.С. Атаманчук, О.П. Панчук. – Кам'янець-Подільський :

- Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – 252 с.
3. Атаманчук П.С. Управление процессом становления будущего педагога. Методологические основы : монография. – Издатель : Palmarium Academic Publishing ist ein Imprint der, Deutschland, 2014. – 137 p. (ISBN 978-3-639-84513-6 ; email: info@palmarium-publishing.ru).
4. Закон України «Про вищу освіту» : чинне законодавство (Офіц. текст). – К. : Паливода А. В., 2014. – 100 с.
5. Методика і техніка навчального фізичного експерименту в основній школі : підручник для студентів вищих навчальних закладів / [П.С. Атаманчук, О.І. Ляшенко, В.В. Мендерецький, О.М. Ніколаєв]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 292 с.
6. Методика і техніка навчального фізичного експерименту в старшій школі : підручник для студентів вищих навчальних закладів / [П.С. Атаманчук, О.І. Ляшенко, В.В. Мендерецький, О.М. Ніколаєв]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – 420 с.
7. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна / [редкол.: П.С.Атаманчук (голова, наук. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. – Вип. 19: Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю. – 358 с.

П. С. Атаманчук, І. М. Конет, Р. Н. Билык

*Каменець-Подольський національний університет
імені Івана Огієнка*

ВХОЖДЕНИЕ В МИРОВОЕ НАУЧНОЕ ПРОСТРАНСТВО

Коллектив кафедры методики преподавания физики и дисциплин технологической образовательной отрасли Каменець-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко в течение длительного времени, на уровне заключенных международных соглашений о научном сотрудничестве (Болгария, Молдова, Россия, Словакия), присоединился к выполнению инновационных научных проектов. Материал публикации посвящен отражению вклада ученых-методистов в разработку и реализацию концептуальной линии формирования авторского педагогического кредо будущего специалиста физико-технологического профиля. При этом особо акцентируется, что авторское педагогическое кредо выступает специфическим показателем высшей меры выявления профессиональных компетентности и мировоззрения педагога, и, что качество это обеспечивается действенным образовательным прогнозом и тотальным тематически-дидактическим сопровождением всех видов учебно-познавательной деятельности студента (лекции, практические занятия, лабораторно-технические работы, педагогическая практика, научно-исследовательская деятельность, квалификационная работа, научная публикация и т.п.). Статья является отражением масштабной апробации (на мировом уровне) технологических и теоретических аспектов обеспечения прогнозируемых результатов обучения. В качестве иллюстраций использованы избранные описания авторских оригинальных материалов, касающихся проблем формирования авторского педагогического кредо: участие в европейско-азиатских и национальных первенствах по научной аналитике в области дидактики физики (Великобритания), англоязычные журнальные публикации (США), зарубежное издание монографии «П. С. Атаманчук. Управление процессом становления будущего педагога. Методологические основы : монография. – Издатель : Palmarium Academic Publishing ist ein Imprint der, Deutschland, 2014 – 137 p. (ISBN 978-3-639-84513-6; e-mail: info@palmarium-publishing.ru)» (Германия).

Ключевые слова: физика, дидактика физики, образовательный прогноз, контроль, управление, учебно-познавательная деятельность, компетентность, мировоззрение, педагогическое кредо, научная аналитика, мировое научное пространство.

P. S. Atamanchuk, I. M. Konet, R. N. Bilyk

Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University

ENTRY INTO THE WORLD OF SCIENCE

The staff of the department of methods of teaching physics and technology disciplines education industry Kamianets-

Podilsky Ivan Ohienko National University for a long time at the level of international agreements on scientific cooperation (Bulgaria, Moldova, Russia, Slovakia), joined to carry out innovative research projects. Material publication dedicated to reflection fee scientists Methodists in the development and implementation of the conceptual line formation copyright pedagogical credo future specialist physical and technological profile. It is particularly emphasizes that the author's pedagogical credo speaks highly specific indicator measures identify professional competence and outlook of the teacher, and that quality education is provided by the current forecast and the total thematically didactical accompaniment of all kinds of educational and cognitive activity of the student (lectures, practical classes, laboratory works, teaching practice, research activities, qualification work, scientific publications, etc.). The article is a reflection of the large-scale testing (globally) technological and theoretical aspects of the training to ensure predictable results.

As an illustration used in the description of the selected author's original materials, the problems relating to the formation of the author's pedagogical credo: participation in the Euro-Asian and national research analytics championship in the didactics of Physics (UK), English-language magazine publications (USA), the overseas edition of the monograph «P. S. Atamanchuk. Managing the process of formation of the future teacher. Methodological bases : monograph. – Publisher : Palmarium Academic Publishing ist ein Imprint der, Deutschland, 2014. – 137 p. (ISBN 978-3-639-84513-6; e-mail: info@palmarium-publishing.ru)» (Germany).

Key words: Physics, Physics didactics, educational forecast, control, management, teaching and cognitive activity, competence, ideology, creed pedagogical, scientific analysis, the world scientific space.

Отримано: 27.06.2015

УДК 373.5.16:53

Д. Ш. Бердієв

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
e-mail: dehas.evr@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСТНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ ФІЗИКО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розглянуто реалізацію компетентісного підходу у формуванні майбутнього фахівця фізико-технологічного профілю. Подано визначення поняття компетентність. Виділено формування освітніх компетентностей у студента фізико-технологічного профілю. Подано перелік ключових компетенцій створений українськими педагогами. Візуалізовано техніку реалізації компетентісного підходу в курсі фізики, за допомогою дослідження методики навчання фізики з позицій компетентісного підходу. Наголошено на диференціюванні навчального матеріалу з фізики відповідно до можливостей студентів та розробці нових методів навчання та контролю на основі використання компетентісного підходу. Розглянуто принципи що сприяють застосуванню компетентісного підходу у освітньому процесі. Доведено необхідність застосування його у освітній практиці, для збільшення мотивації до вивчення курсу, та підготовки професійно компетентних фахівців відповідно до вимог сучасного життя.

Ключові слова: фізика, методика навчання фізики, компетентність, ключові компетентності, фізико-технологічний профіль, навчальний матеріал, компетентісний підхід, пізнавальна діяльність.

Постановка проблеми. Сучасне життя ставить все нові і нові вимоги перед особистістю. Сучасна особистість повинна відзначатися новими рисами: вміння пристосовуватись до змін у суспільстві, креативно мислити, бути здатною до навчання, швидко приймати рішення, та володіти сучасними технологіями. Тому задача формування компетентностей майбутнього фахівця набуває ще більшого розголосу та дослідження, а реалізація компетентісного підходу, є однією з актуальних проблем сучасної освіти. Сьогодні набуття освітніх компетентностей є нормою освіченості студента, яка надає йому можливість в подальшому повноцінно функціонувати у сфері своєї діяльності. Оскільки набуття компетентностей з'являється поступово, доцільно говорити про рівневий розвиток, адже рівень компетентності майбутнього фахівця на різних етапах навчання буде різним.

Аналіз останніх досліджень. Ідеї компетентісно зорієнтованого підходу були закладені ще в теорії навчання другої половини ХХ століття І.Я. Лернером. Теоретико-методичні засади впровадження компетентісного підходу розглядаються у працях сучасних вітчизняних та зарубіжних педагогів – О.І. Пометун, О.І. Савченко, О.В. Овчарука, А.В. Хуторського [6, с.47]. Дослідження умов впровадження компетентісного підходу у навчанні фізики пов'язано з такими іменами як П.С. Атаманчук, С.П. Величко, А.Ф. Заболотний, О.І. Іваницький, Ю.А. Пасічник, В.Д. Шарко.

Метою даного дослідження є реалізація компетентісного підходу у формуванні майбутнього фахівця фізико-технологічного профілю

Виклад основного матеріалу. За А.В. Хуторським поняття компетентність – це сукупність особистісних якостей учня зумовлених досвідом його діяльності у певній соціально і особистісно значущій сфері. Компетентність – це володіння учнем відповідною компетенцією, включаючи його особистісне ставлення до предмета діяльності, це вже усталена якість особистості (сукупність якостей) учня і мінімальний досвід діяльності у даній сфері [7, с.58].

Формування у студента компетентісних якостей, це насамперед розвиток в сфері самостійної та пізнавальної

діяльності. Компетентісний підхід до підготовки фахівців формує у молодій людини здатність навчатись і самонавчатись.

Українські педагоги і науковці пропонують такий перелік ключових компетентностей:

1. Уміння вчитись передбачає, що учень:

- сам визначає мету діяльності або приймає викладача;
- проявляє зацікавленість навчанням, докладає вольових зусиль;
- організовує свою працю для досягнення результату;
- відбирає або знаходить потрібні знання, способи для розв'язання задачі;
- виконує в певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії, прийоми, операції;
- усвідомлює свою діяльність і прагне її вдосконалити;
- має уміння й навички самоконтролю та самооцінки.

2. Соціальна компетентність передбачає такі здатності:

- аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце, та проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, індивідуумів, відповідно до соціальних норм і правил, наявних в українському суспільстві, та інших чинників;
- продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими;
- застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання;
- спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних та колективних дій;
- визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміння емоційно налаштуватися на спілкування з іншим.